

ספר תהלים

הקדמה

הקדמה

בבואנו ללמוד ספר תהלים שבו דוד מלכנו מהלל ומודה לה' מבקש ומתחנן מתקרב ונדבק בה' על ידי השירות והתשבחות יש לנו להקדים מהו עניינו של דוד - נעים זמירות ישראל, ומהו ענין השירה בכלל.

והנה בתחילת תאורו של דוד בשמואל נאמר עליו שמו"א טז, יח 'הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו'.

גבור חיל

והנה ענינו כ'גבור חיל ואיש מלחמה' מתבאר היטב בדברי אביגיל שמו"א כה, כח 'כי מלחמות ה' אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימך כי עשה יעשה ה' לאדני בית נאמן' הרי שתפקידו של דוד הוא להלחם מלחמות ה' ולכבוש את הארץ ולהכניע את אויבי ה', וכן מצאנו שדוד נלחם בכל העשר עממין וכן במואב בבני עמון ובאדום ומכניע את ארם מקדם ופלשתים מאחור ומביא את עם ישראל למצב מעולה שלא היה לפניו וכמעט שלא היה לאחריו ואף מה שהיה לאחריו זה בזכותו, הרי שמה שנאמר ביהודה ברכה לגז, ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה' התקיים בדוד, וזהו ענין שמו"א טז, יב ה'אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי' הנאמר עליו.

והחלק הזה הוא היותר מבואר בספר שמואל, ובגללו ה' אומר לדוד דה"א כה, ג 'והאלוקים אמר לי לא תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת', ואף שדוד אינו בונה את בית ה' הוא עושה את כל מה שבאפשרותו לעשות כמבואר בארוכה בספר דברי הימים, ואחד הדברים המרכזיים שהוא עושה זה הבאת הארון לירושלים ויסוד משמרות כהונה ולויה.

יודע נגן

תפקיד הלויים (בשונה מהכהנים) - עד ליסוד דוד ושמואל הרואה היה עיקר תפקידם לשאת את המשכן כמ"ש דה"א כג, כה כו 'כי אמר דוד הניח ה' אלוקי ישראל לעמו וישכון בירושלים עד לעולם, וגם ללויים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו', ומאחר שתפקידם המרכזי היה בהבאת הארון מהמדבר עד למקום מנוחתו, כל זמן שהארון לא בא למנוחתו שלזה מצפים כל ישראל אף תפקידם לא השתנה.



אמנם כאשר הארון מגיע למקומו ואין עוד משא בכתף, משתנה גיל העבודה מגיל שלושים לגיל עשרים, ודוד מכין את תפקידם, והוא נחלק לג':

א. שוערים.

ב. משוררים.

ג. שאר העבודות של המקדש כמו שמובא שם בהמשך הפרק.

מלבד שדוד מייסד את הבית ומביא את הארון למקומו ומעמיד את עניין הלווים בכלל, ענין השיר מתייחס לדוד בפרט כמו שאנו אומרים 'ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך' וכמ"ש דה"ב לה, טו בפסח יאשיהו 'והמשוררים בני אסף על מעמדם במצות דוד ואסף' וכו' וכן בחזקיהו שם כט, כה ויעמד את הלווים בית ה' במצלתים... במצות דוד וגד חוזה המלך ונתן הנביא כי ביד ה' המצוה ביד נביאיו' וביותר שם כה, ב 'על יד אסף הניבא על ידי המלך' וכן בהמשך שם כה, ו 'על ידי המלך אסף וידותון והימן', הרי שכל שירת הלווים בבית המקדש היא על ידי דוד. אמת שאף לפני דוד כבר היה עבודה בשיר כמו שמצאנו סוכה נ: 'אבובא דמשה', אבל העמדתו בצורתו הגדולה והמושלמת נעשה על ידי דוד. וכיון שהוא המעמיד הרי נחשב הדבר כאילו הוא שר בבית ה', שהכל על ידי המלך ובמצותו.

וזהו חלקו של דוד שאמרו עליו 'יודע נגן', ועד כדי כך ידע לנגן שאף שהיה רוח רעה מאת ה' על שואל, וכשדוד ניגן שמו"א טז, כג 'ורוח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה' ועליו נאמר שמו"ב כג, א ב 'נאם הגבר הוקם על משיח אלוקי יעקב ונעים זמירות ישראל רוח ה' דיבר בי' 'משיח אלוקי יעקב' כנגד הגבור חיל - שמעמיד את מלכות ישראל וה' משחו לך, 'ונעים זמירות ישראל' מצידו ומצד ישראל החלק שכביכול העם נותן ושר לה' זהו ה'יודע נגן'. ומתוך כך שהנביא מעמיד את עניינו בשני החלקים שווים 'משיח אלוקי יעקב ונעים זמירות ישראל' נבין כמה חשיבות יש לענין השיר.

מטרת השיר

השיר הוא מהעבודות הפנימיות שיש בבית המקדש, ועיקר העבודה הוא הקרבנות שהם לרצון לפני ה', ועמם מביאים נסכים שופטים ט, יג 'המשמח אלוקים ואנשים', ועל הנסכים יש תוספת של שיר, ברכות לה. ש'אין אומרים שירה אלא על היין'. אמנם בדוד יש חידוש עוד יותר גדול כמבואר דה"א טז, לו 'ויעזב שם לפני ארון ברית ה' לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון תמיד לדבר יום ביומו', הרי שלפני הארון היו שרים יום אף שלא היו שם קרבנות. ובאמת שגם הארון וגם השיר נקראו

על שם דוד, הארון (הארון נכנס לביהמ"ק כשומר שלמה 'זכרה לחסדי דוד עבדך) הוא המקום שבו ה' שוכן, והשיר זה הדרך של בני אדם לשבח ולהודות במקום שבו בחר ה' וע"י כך להתקרב ולהדבק בו, ואף לבקש בקשות ולהתפלל שייך דרך השיר והשבח כמו אנא ה' הושיעה נא בתוך ההלל.

ויש עוד חלק בשיר כמבואר דה"ב נט,ל 'ויאמר חזקיהו המלך והשרים ללויים להלל לה' בדברי דוד ואסף החוזה ויהללו עד לשמחה ויקדו וישתחוו', השיר בדברי דוד הביא את עם ישראל לידי שמחה, הרי שמלבד מה שיש בשיר שבח לה' והתקרבות אליו, השיר משפיע על ישראל עצמם המשבחים לה'.

הגדרת שיר

שמענו מהרב שליט"א ששיר - בא לבטא דברים שאי אפשר לבטא במילים, שבשיר יותר ממה שכתוב נאמר, שיש הרבה דברים שנשמעים מהשיר חוץ מהמילים, לדוגמא, השירה היא אריח ע"ג לבינה - שיש רווח בין שורה לשורה וזה כאילו שבשורה הריקה כתוב עוד דברים, וכן המנגינה מבטאת את המילים בדבר שאינו כתוב במילים עצמם.

ואולי אפשר להוסיף שבשיר הנושא הוא לא מוחלט, והדבר מתבטא הן בכך ששיר יכול להתפרש בכמה אופנים, כנגד דוד וכנגד ישראל, כנגד רשעה זאת וכנגד רשעה אחרת, וכן בשיר אחד אפשר לעבור מענין לענין מחלק של תפילה לחלק של ההודאה ולחלק של הביטחון, וכל פרק יכול להחלק לכמה חלקים.

ספר תהלים

ספר תהלים מלבד שהוא שיר ושבח לה', ומה שהיו הלויים שרים בביהמ"ק, לומדים ממנו את היחס בין האדם לאלוקיו, איך הצורה שהאדם יכול לדבר אל ה', ואיך מבקש ומתקרב אליו וכדו'.

חלוקת ספר תהלים

ספר תהלים נחלק לה' ספרים, ונראה להציע חלוקה כללית והדברים עדיין צריכים פירוט, כמו שיתבאר בהמשך בע"ה. ובעז"ה יורחב עם התקדמות הלימוד.

ספר א' - פנייתו של דוד לה' - הכל נאמר ע"י דוד עצמו ולא ע"י שאר משוררים [למעט פרק לט, וגם הוא לא נאמר כמו השירים שנמסרו למשוררים, ויש שפי' שידותון שם אינו ידותון המשורר]. וכן הפניה לה' עומדת מצד הפניה בעצמה ולא מצד מקרים שארעו לדוד, ואינו מזכיר שמות אויביו כמו שמזכיר בספר שני, מפני שהנושא כאן הוא לא על מי נאמר, אלא איך נאמר ומה נאמר. [ואף כשמזכיר אנשים, כגון 'כוש' ו'מות לבן' - אינו אלא ברמז, שלא נודע בבירור מי הם 'כוש' ו'מות לבן', והאדם היחיד שמבואר בשמו זה אבשלום, ובאמת אבשלום הוא לא אויב רגיל אלא פגם במלכות דוד שיצא ממנו, על כן בספר שני כשחוזר על אויביו אינו מזכיר את אבשלום].

ספר ב' - מתחיל במזמורי בני קרח בהנהגת ה' בעולם מהצרות עד הגאולה הגדולה, ומקומו של מלכות בית דוד בזמן המתקן, ולאחר מכן דוד מדבר כנגד מהלך ימי חייו והאויבים שלו, ומסיים ספר ב' בהעברת ההנהגה לשלמה ובקשתו עליו, ובזה עב, כ' כלו תפילות דוד בן ישי' כשהנהגה עברה לשלמה.

ספר ג' - עיקרו נאמר בידי אסף [לבד מפרק פו שנאמר ע"י דוד] ועיקרו הוא קינות, משא ומתן, ותפילות על צרות ישראל, ומסיים בבקשה הגדולה על מלכות דוד.

ספר ד' - ה' מופיע על עולמו בכל הסדר של ה' מלך ובא לשפוט הארץ, חלק העני והמסכן בכל הסדר הזה, והודיית דוד ב'ברכי נפשי' בראותו כל זה.

ספר ה' - יש בו כמה וכמה חלקים, אבל ביותר רואים שם את הודאת הברואים על ההנהגה הגדולה שסופה נאמר בספר רביעי, ויש שם הלל ושיר המעלות, וסדר ההלולים בסופו ויתבאר בעז"ה במקומו.



ספר תהלים

פרק א - י

ספר תהלים כיון שהוא בנוי בצורה של שיר, כל חלק בפרק קובע נושא לעצמו, וכן כל פרק בפני עצמו, וכן בד"כ יש רצף של פרקים המדבר על נושא מסוים המתחלק בתוכו לכמה עניינים, אנו נשתל לעסוק בנושאים הכללים הכוללים כמה פרקים בתוכם, ואף שבכל פרק מתחדש דבר בפני עצמו, העומד בנושא בעצמו מלבד זאת יש את החלק שבו הוא משתלב יחד עם פרקים אחרים במהלך הספר, וכבר הקדמנו שענינו של שיר - שיש בו הרבה פנים ומחשבות.

כמו שהקדמנו הספר הראשון לא מדבר על מקרה מסוים אלא רק מתוך תוכן הפרקים מנסים להבין כנגד מה ועל מה הוא מכוון, ולפ"ז ננסה להציע סדר בפרקים ובחידוש שיש בכל פרק, ונדגיש שהדברים הם הצעת דברים בעלמא מתוך התבוננות במקראות, ואין הכרח שזה אכן עיקר הנושא, וזה אכן סדר הפרקים. וישמע חכם ויוסף לקח.

והנה בעיקר יש לשאול האם בתהלים יש סדר, או שזה ק"נ פרקים כל אחד בפני עצמו, מלבד המקומות שמוכרח מהפסוקים עצמם שהם כסדר, וכבר למדנו חז"ל ברכות י. 'אמר רבי יוחנן: סמוכין מן התורה מנין - שנאמר: סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר. למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג...' שאף בתהלים יש סמוכים וקשר בין המזמורים, וכן בהמשך הגמ' 'ק"ג פרקים אמר דוד ולא אמר שירה עד שראה במפלתן של רשעים ואמר שירה'. הרי שהם מסודרים כסדר.

פרקים א ב - פתח בה באשרי וסיים בה באשרי

דוד פותח א, ב'אשרי האיש', ובא ללמד מי הוא האדם השלם, ונראה להציע שאותו 'אשרי האיש' - כוונתו על דוד המלך, שהוא האיש שדבק בתורה, והוא מלמד איך להיות האיש השלם שצריך להתרחק מאוד מהרשע, ועיקר עסקו של האדם הוא בתורת ה' חפצו וככה הוא יצליח, וזה הגדרתו של דוד שהוא איש ש'לא עמד בעצת רשעים', וזה הפתיחה של ספר תהלים, יחד עם הפרק שלאחריו, וכמו שהגמ' שם אומרת שהם פרק אחד, וזה הפרק החביב על דוד, כי פה הוא מלמד את כלל הנהגתו שהוא האיש שחפץ בתורת ה', ואילו הגוים והלאומים שהם רוגשים ונעמדים למולו - מתייצבים על ה' ועל משיחו, וה' ידבר עליהם באפו ובחרונו, ואם הם לא ינשקו בר וידבקו בדוד - יאבדו דרך, ומסיים ב, ג ב'אשרי כל חוסי בו' (ברכות ט: 'אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא. דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: כל פרשה שהיתה חביבה על דוד, פתח בה באשרי וסיים בה באשרי; פתח באשרי - דכתיב, אשרי האיש, וסיים באשרי - דכתיב, אשרי כל חוסי בו').



כל פרק כולל בעצמו כמה וכמה חלקים, כגון פרק א מתחיל באשרי האיש, ועובר לשכרו - א, ג, 'והיה כעץ...' וממשיך בעונש הרשעים - א, ד, 'לא כן הרשעים', ומסכם א, ו, 'כי יודע ה' דרך צדיקים'.

וכן בפרק ב. מה הגוים אומרים? ב, ג, 'ננתקה את מוסרותימו' וכו', ומה היושב בשמים עושה? - ב, ד, שוחק ולועג, ומה דוד אומר - ב, ז, 'אספרה אל חוק', ופנייתו למלכים ב, י, 'ועתה מלכים השכילו', וכן בשאר הפרקים.

פרקים ג - ז

מפרק ג' עד פרק ז' הם תפילות דוד על אויביו, ובכללות נראה שזה לא התמודדות עם האומות אלא עם שונאי דוד בישראל, ואנשים שעומדים כנגד תכליתו של דוד, ומתחיל מ'אבשלום' עד שמגיע ל'כוש בן ימיני', ובכל פרק דוד מוסיף נימוק חדש וצורת פניה לה', מדוע הוא הצדיק וראוי לשמוע אליו ולהושיעו, ולדחות את רשעי ישראל.

פרק ג

ב ג 'ה' מה רבו צרי' ש'רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלוקים' - שאף שישראל רבים עזבו אותי אני עדיין בוטח, והביטחון שלי הוא כל כך חזק - עד שאומר ה' 'אני שכבתי ואישנה הקיצותי' שאני הולך לישון רגוע, ואף שרחוק מירושלים והיה אפשר לחשוב שנדחה, הוא בטוח ה' ויענני מהר קדשו סלה', והנה הפרק הזה עניינו הוא הביטחון אף כנגד הרבים, ואף שהם מישראל.

פרק ד

בפרק ד הוא קורא לה' ב 'אלוקי צדקי', שכאן דוד תובע מצד הדין - שאני יותר חסיד מהם, וקורא לאויביו ג 'בני איש' - כלומר אנשים חשובים אבל אתם מבקשים כזב, ולא יודעים כי ד' 'הפלה' ה' חסיד לו', וקורא ל'בני איש' לשוב לה' - ה' רגזו ואל תחטאו', וכאן דוד מלמד את ההבדל בינו לשאר ישראל שלא הולכים עמו, ואומר ז הם רוצים לראות 'טוב' ואני רוצה 'אור פניך', (אף לפי' האחרים דוד מלמד פה על חסידותו לעומתם) ובגלל טענותיו אלה - דוד בטוח בה' ואומר ט 'בשלום יחדו אשכבה ואישן'.

פרק ה

בפרק ה יש כמה נימוקים של דוד וצריך להתבונן בהם, הוא מתחיל ג 'הקשיבה לקול שועי מלכי...' כי אליך אתפלל', כלומר אני פונה אליך ולכן תענה לי, אבל זה לא הנימוק היחיד, אלא ממשיך ד' כי לא קל חפץ רשע אתה' - שהרי אלו שהולכים נגדי הם רשעים, והם רעים.



ואתה הרי לא חפץ בהם, וכאן דוד מבקש בקשה נוספת בסיבה מחודשת - ט'ה' נחני בצדקתך למען שוררי', כלומר תנחה אותי בדרך אמת שאני לא אכשל בגלל ה'שוררי' - אנשים ש'רואים' בי ומצפים לנפילתי, ואם אכשל בצדקתך ולא אלך בדרכך יראו שוררי ויגידו שה' לא עמי, ודרכי היא לא הדרך הנכונה. והנה זו בקשה נוספת, מלבד הראשונה שה' יהיה עמו ולא עם צריו, ומבאר מדוע הוא מבקש י' כי אין בפייהו נכונה קרבם הוות' - הם לא חפצים באמת בקרבתי, הם משקרים. (וכן קורא להם ז' איש דמים ומרמה' כמו שבהמשך קורא לדואג ואחיתופל) ולכן יא יב' האשימם אלוקים... וישמחו כל חסי בך'.

פרק ו

לאחר שראינו בפרק ג את דוד בביטחונו בה'. ובפרק ד את דרישתו לצדק כיון שהוא החסיד. ובפרק ה מצד שהוא פונה לה' ואויביו לא, ואויביו הם רשעים. בפרק ו - הנימוק הוא לא בגלל שום אחד מהסיבות הללו, אלא בג'ה' אל באפך תוכיחני ובחמתך תיסרני, חנני ה' כי אמלל אני' - דוד פונה לה' תרחם עלי כי אני הולך להכרת, ואתה הרי בעל חסד אז תרחם עלי. ומוסיף עוד סיוע לדבריו ה' כי אין במוות זכרך בשאול מי יודה לך'. ובזה מסיים ט'סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי' - שכל הצרים שלו יסורו ממנו, כי הרי שמע ה' קול בכיו, והתפילה הזאת ה' שמע וקיבל, ושיראו את זה אויביו יא' ישובו יבושו רגע'. (הנה הפרק הזה כשלעצמו אפשר לפרש על חוליו של דוד, אבל נראה בסופו של הפרק שיש פה 'פועלי און' ואויבים, כהמשך לסדר הכולל, ועי' במפרשים שיישבו, וייתכן שהמשורר כיון הן לדרך הזאת והן לדרך הזאת).

פרק ז

דוד מתחיל א' שגיון לדוד אש שר לה' על דברי כוש בן ימיני', הפרק הזה מתחיל בשיר ונגמר בשיר יח' ואזמרה שם ה' עליך, ובפרק הזה מלבד מה שביארו חז"ל שזה על שאול, ודוד התחרט ששר עליו את השירה, ועל זה נאמר א' שגיון', יש כאן נימוק חדש לא רק שאני חסיד וכו', אלא אף עם אויבי ועם 'כוש בן ימיני' לא עשיתי עמם רעה, וכן לא השבתי להם כרעתם, ב'ה' אלוקי אם עשיתי זאת' - אם באמת אני עושה להם ו אז 'ירדף אויב נפשי וישג...'.
 ובפרק הזה נראה שמסתיים החלק הראשון - הן מצד השירה שכתובה פה, הן מצד שכאן אומר יג' אם לא ישוב חרבו ילטוש', כאן ה' כבר שולף חרבו וקשתו וגומר את הרע, לכן הפרק נגמר בהודיה ולא בביטחון - כפרקים הקודמים. סיכום הענין - פתח ב'אבשלום' וסיים ב'כוש בן ימיני', וכלל בתוכו את אויבי דוד מישראל כ'אנשי דמים ומרמה' ועוד.

פרק ח

א 'למנצח על הגיתית' מתחיל חלק נוסף בספר, והוא מתחיל בפתיחה של מעלת האדם, מיהו זה שה' כל כך הגדילו והמשילו במעשה ידיו, הוא האדם, וה' כל כך חפץ בו עד ג' מפיו עוללים ויונקים יסדת עז למען צוררך' - שאפילו את העוללים והיונקים שלו ה' הגדיל ומשבית בזכותם את האויב ומתנקם, וחוזר כאן על מעלתו ותפקידו בראשית א, כח 'ורדו בדגת הים ובעוף השמים', ו' כבוד והדר תעטרהו'.

בפרקים הבאים דוד מתחיל בשירה על אובדן הרשעים, וממשיך בבקשות על הרשעה הכללית. ונראה שלא מתייחס לאויביו כשואל ודואג אלא לרעת בעצמו, שעיקרו הוא עמלק ואומות העולם, ולכן חוזר פה הרבה על הגוים, וכן מסיים הפרק השני י, טז 'ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו' שזה סיום רעתו, וכן בשאר הפרקים נראה שזה לא טענות של רשעי ישראל אלא טענות הרשעה בעצמה.

ויתכן לומר ש'למנצח על הגיתית' הוא פתיחה לחלק הזה, ופותח במעלת האדם עד שמגיע בפרק טו א 'למי יגור באהלך' - איזה אדם הוא יושב באהל ה', ולכן ה' יושיע אותו מיד אויביו, וממשיך בפרק טז א 'מכתם לדוד' דהיינו שדוד הוא הזוכה לדבקות הזאת, וכשמגיע בפרק יז שה' עונה לו בגלל הצדק ובגלל שהוא הראוי - אומר שירה, על כך שה' מציל אותו יח, א 'מכף כל אויביו ומכף שואל', הן מכף אויביו מישראל בחלק הראשון, והן מכף הרשע באופן כללי ויתבאר במקומו.

פרק ט

א 'על מות לבן' - מיהו ה'לבן' הזה לא מבואר, (יש שפי' על גלית וכו') אבל מעניינו של הפרק שממשיך בבקשה לאיבוד הגוים והאויבים, נראה שהוא מהאומות ולא מישראל, כמו שאומר ו' גערת גוים אבדת רשע', וכן טז 'טבעו גוים בשחת עשו', וכן מסיים כא 'שיתה ה' מורה להם ידעו גוים אנוש המה סלה'. הרי שמודה לה' על מיתתו, ובתוך ההודאה הזאת מבקש שההנהגה באיבוד הרשעים תמשיך עד ש'ידעו הגוים', ואילו ישראל יב 'זמרו לה' יושב ציון'.

פרק י

ממשיך בעניין הרשעה, והפרק הזה מדבר על הרשעה כולה, ובעיקרו מבאר רש"י שהוא על עמלק שהוא סמל הרשעה, והרשעה בזה הפרק עומדת ממש כנגד ה', כמו שמתחיל ג' 'ובוצע ברך נאץ ה', יא 'אמר בלבו שכח א-ל', שהרשעה כאן מתעמרת בחלשים ומנאצת את ה', כמו שממשיך יג 'על מה ניאץ רשע אלוקים', וכופרת בהשגחה - 'אמר בלבו לא תדרוש', אבל אומר דוד - באמת אני יודע שראית, ומבקש טו 'שבור זרע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא', ומסיים טז 'ה' מלך עולם ועד', הרי שבזמן ש'תכלה הרשעה ורע תדרוש רשעו בל תמצא' - לא יהיה יותר גוים בארצו ו'ה' מלך עולם ועד'.